

3. Латинін М.А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України / М.А. Латинін // Державне управління: теорія та практика. – 2009. – №2. – [http:// www.nbu.gov.ua](http://www.nbu.gov.ua).

4. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки: [монографія] / П.М. Макаренко. – ННЦ “Інститут аграрної економіки”. – К., 2005. – 681 с.

5. Могильний О.М. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / О.М. Могильний. – К: ПК ДЗСУ, 2006. – 490 с.

6. Шпак Ю.В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку аграрного сектору національної економіки для забезпечення сталого розвитку ринку [Електронний ресурс] – [Ю.В. Шпак] – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/2009_4/26.pdf.

7. Юрчишин В.В. Формування і системна розбудова новітньої державної аграрної політики / В.В. Юрчишин // Економіка України. – 2007 – № 10. – С. 4-14.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.

УДК: 338.43:633.631.151

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА НАПРЯМИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Романюк І.А., к.е.н., асистент

*Харківський національний технічний університет сільського
господарства імені Петра Василенка*

Виявлено особливості, обмеження й пріоритети здійснення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах господарювання. Обґрунтовано її основні принципи та джерела, уточнено чинники та напрями. Розроблено показники оцінки та очікувані результати. Визначено роль інтенсифікації у подальшому забезпеченні сталого розвитку, конкурентоспроможності аграрного виробництва.

***Ключові слова:** інтенсифікація, чинники, аграрне виробництво, умови господарювання, принципи, показники, земельні ресурси, інновації, сталий розвиток, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. Забезпечення стабільного і достатнього продовольчого постачання населення зумовлює необхідність дальшого збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Для розв'язання цієї проблеми існує два шляхи: екстенсивний, коли розширюється тільки поле виробництва, та інтенсивний, коли застосовуються більш ефективні засоби виробництва. Розуміння суті інтенсифікації буде неповним, якщо не враховувати того, що з нею пов'язані прогресивні методи організації праці та виробництва, які треба розглядати як найважливіші напрями інтенсифікації. Таким чином, під інтенсифікацією слід розуміти такий напрям розширеного відтворення, при якому зростання розміру виробництва продукції досягається на основі підвищення кваліфікації робочої сили, посилення стимулів праці, вдосконалення організації виробництва (у т. ч. шляхом підвищення рівня збалансованості всіх його елементів), застосування більш ефективних засобів виробництва.

Загальні принципи підходу до визначення суті інтенсифікації всього суспільного виробництва значною мірою розповсюджуються і на сільське господарство. Але, разом з тим, цій галузі притаманний ряд особливостей, що істотно впливають як на зміст самого процесу інтенсифікації, так і на вибір показників, що використовуються для характеристики даного процесу. Інтенсифікацію сільського господарства необхідно пов'язувати з величиною додаткових вкладень засобів виробництва на одиницю земельної площі, використанням різних технічних удосконалень. Підвищення інтенсивності використання землі зумовлює поліпшення використання інших елементів продуктивних сил сільського господарства.

Інтенсифікація сільського господарства – це об'єктивний і закономірний процес його розвитку, зміст якого визначається віддачею земельних угідь, що досягається на основі додаткових вкладень. Її не можна зводити лише до нагромадження фондів, головне в ній – підвищення виходу продукції з розрахунку на одиницю наявних виробничих ресурсів – земельних угідь, трудових ресурсів, основних фондів і оборотних засобів [4, с. 132]. Реалізація цього вимагає широкого використання досягнень науки і передового досвіду, інтенсивних технологій і прогресивних форм організації виробництва. У сучасних умовах інтенсифікація є основним напрямом розвитку сільськогосподарського виробництва. Нарощування виробництва продукції не може бути досягнуте на незмінній технічній основі, без удосконалення засобів виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи інтенсифікації виробництва досліджують у своїх працях Ю. Д. Білик, М. С. Вітков, Г.І. Грицаєнко, Т.М. Романюк, І.В. Дергач. Практичні засади інтенсифікації виробництва продукції сільського господарства висвітлили В.Г. В'юн, О.І. Дацій, А.М. Стельмашук. Проте в сучасних умовах господарювання процес інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, його економічна сутність і принципи здійснення набувають щоразу більш дискусійного характеру та потребують уточнення.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування чинників, принципів, напрямів інтенсифікації аграрного виробництва, визначення показників оцінки, взаємозв'язку з впровадженням інновацій з метою подальшого сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу. Водночас, сільськогосподарський сектор господарювання – один з найбільш ризикових секторів економіки, оскільки на його розвиток великий вплив мають природні умови й ресурси, біологічні чинники. На рівень розвитку сільського господарства впливають такі чинники: система інфраструктури, геополітична та економічна ситуація, зношеність техніки, нестабільність та непрогнозованість цін на паливо, недосконалість державної закупівельної політики, технології виробництва [8, с. 465]. Недостатні заходи

державного протекціонізму дозволяють іноземним конкурентам заповнити вітчизняний ринок, часто дешевими і низької якості товарами. Сільським господарством переважно займаються люди середнього та похилого віку. Тому необхідними є заходи матеріального стимулювання для залучення молодих людей у галузь.

Процес формування інтенсивного типу розвитку є досить складним і багатогранним, оскільки залежить від багатьох чинників – зовнішніх, притаманних мікро- та макросередовищу функціонування аграрних підприємств, і внутрішніх, які діють та регулюються самим підприємством. У реальному житті спостерігається тісне переплітання зовнішніх і внутрішніх чинників, а тому сформуванню інтенсивний тип розвитку можуть лише ті підприємства, які раціонально й швидко впроваджують у життя сучасні досягнення науково-технічного прогресу, що є результатом змін у макросередовищі та, зокрема, в такій його ланці, як науково-технічне середовище. Тому, кардинальне прискорення науково-технічного прогресу і впровадження його досягнень у практику розглядається як один із найважливіших напрямів формування інтенсивного типу розвитку аграрних формувань [1, с. 365].

Під інтенсифікацією виробництва продукції сільського господарства розуміємо збільшення обсягів і підвищення ефективності виробництва, а також поліпшення якості продукції галузі на основі розширення застосування досягнень науково-технічного прогресу, а саме новітнього обладнання, матеріалів, ресурсощадних технологій, вдосконалення форм виробництва та організації праці. Системне оновлення матеріально-технічних ресурсів є основою розвитку виробництва продукції сільського господарства. Порушення цієї закономірності призводить до зниження ефективності виробництва та погіршення забезпечення населення продукцією галузі. Основними чинниками інтенсифікації виробництва продукції сільського господарства є механізація й автоматизація усіх виробничих процесів, розробка та впровадження у виробництво прогресивних технологій, високопродуктивної худоби та птиці, нових наукових досягнень, ефективніших систем організації та управління виробництвом.

Підвищення рівня інтенсифікації виробництва є однією з найважливіших проблем розвитку аграрної економіки на сучасному етапі. Під інтенсивною формою розширеного відтворення розуміють форму, за якої темпи росту показників, що характеризують результати виробництва, випереджають темпи росту витрат на забезпечення їх зростання. Підвищення рівня інтенсифікації виробництва хоча і зумовлене науково-технічним прогресом, але здійснюється із залученням додаткових ресурсів. У кожному наступний період часу це вимагає відповідних витрат. Якщо їх використання у підсумку забезпечує підвищення інтенсифікації виробництва, то необхідність таких екстенсивних витрат очевидна. Це визначає важливість внутрішніх задач, пов'язаних з вибором найбільш ефективного варіанта реалізації цих витрат, їх кількості і якості, конкретизації програм використання ресурсів у забезпеченні інтенсифікації виробництва [3, с. 412].

Особливістю інтенсифікації сільськогосподарського виробництва є те, що ефективність технічних вдосконалень засобів і предметів праці виявляється не прямо, а через функціонування земельних ресурсів, використання трудових ресурсів. Інтенсифікація землеробства базується на тій особливості землі як засобу виробництва, що її родючість при правильному використанні підвищується, забезпечуючи зростання врожайності сільськогосподарських культур. Характеризуючи процес інтенсифікації, слід зазначити, що сільське господарство розвивається при цьому не шляхом збільшення кількості оброблюваної землі, а через поліпшення якості обробітку, збільшення розмірів засобів виробництва, що їх вкладають у ту саму кількість землі.

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва ґрунтується на додаткових вкладеннях, але не можна пов'язувати її лише з абсолютним зростанням додаткових витрат. У процесі інтенсифікації додаткові вкладення повинні відображати якісне вдосконалення виробництва. Тому додаткові вкладення передбачають широке використання досягнень науково-технічного прогресу, застосування більш ефективних засобів виробництва і прогресивних технологій, що забезпечують підвищення продуктивності земельних угідь і поголів'я худоби [2, с. 55]. У процесі інтенсифікації додаткові вкладення треба розглядати в органічній єдності з результатами виробництва. Отже, інтенсифікація сільського господарства – це концентрація засобів праці на одиницю земельної площі з метою збільшення виходу сільськогосподарської продукції й поліпшення її якості.

Послідовна інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на основі вдосконалення і раціонального використання всіх його чинників зазвичай забезпечує високі кінцеві результати. При цьому темпи зростання виробництва продукції можуть перевищувати темпи збільшення додаткових витрат. Інтенсифікація всебічно впливає на розвиток сільського господарства, створює нові можливості підвищення економічної ефективності виробництва. Процес інтенсифікації передбачає створення високопродуктивного сільського господарства на основі підвищення його технічного рівня, широкого використання більш досконаліх засобів виробництва і кваліфікованої праці.

Основними показниками, що характеризують результат інтенсифікації, є: урожайність окремих культур з 1 га посіву, продуктивність тварин, виробництво окремих видів у натуральному виразі з розрахунку на 100 га відповідних угідь, обсяги валової, товарної продукції, прибутку з розрахунку на одиницю відповідної земельної площі або на 1 голову відповідної групи тварин. При аналізі економічної ефективності інтенсифікації окремих галузей сільського господарства та видів продукції розраховують додаткові показники: в рослинництві – виробництво продукції на одиницю внесених мінеральних добрив чи одиницю їх вартості; у тваринництві – виробництво продукції на 1 умовну голову, 1 ц кормових одиниць, на одиницю вартості кормів, витрати кормів на одиницю виробленої продукції тваринництва.

Чинниками підвищення рівня економічної ефективності інтенсифікації виробництва в аграрних підприємствах є наступні:

- формування оптимального рівня забезпеченості технологічного процесу виробничими ресурсами;

- формування оптимальних співвідношень між окремими складовими ресурсного потенціалу аграрних підприємств (між основними і оборотними фондами, між силовими і робочими машинами, між поголів'ям тварин і кормовою базою та ін.);

- паритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію;

- впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу;

- використання добрив, засобів захисту рослин і тварин;

- рівень технології і організації виробництва;

- інвестиційний клімат;

- державна аграрна політика.

Серед основних напрямів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва виділяють такі: механізація та автоматизація; меліорація; хімізація; електрифікація; ресурсо- та енергозберігаючі технології; біотехнології; спеціалізація і концентрація виробництва; ефективний менеджмент; прогресивні форми організації і оплати праці [7, с. 9]. При інтенсифікації виробництва важливими є рівень зайнятості населення та розвитку соціальної сфери. З одного боку, розвиток сільськогосподарського виробництва визначає зайнятість сільського населення та рівень розвитку соціальної сфери, з іншого – соціальні фактори впливають на ефективність виробництва.

Інтенсифікація аграрного виробництва має багатofакторний характер свого розвитку і тому вимагає комплексного, системного підходу до його дослідження та здійснення. Важливим засобом інтенсифікації аграрного виробництва є застосування безвідходних технологій з метою підвищення рівня використання природних ресурсів з репродукцією, тобто з регенеруванням їх багаторазового використання. В умовах неоднорідності природного середовища доцільним є виділення екологічно однорідних сільських територій, що сприятиме диференційованому підходу щодо використання природних ресурсів.

Технічні й технологічні чинники, які відіграють визначальну роль в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, слід спрямувати на виконання двох різновекторних завдань – скорочення затрат праці й забезпечення оптимальних умов зовнішнього середовища для вирощування сільськогосподарських культур [5, с. 91]. Тому доцільно використовувати комплексний підхід у їх використанні. Також необхідно значно підвищити роль соціальних чинників в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, створення умов для економічної заінтересованості працівників у розвитку аграрного сектору економіки на інноваційній основі при одночасному стимулюванні альтернативних джерел та видів зайнятості на селі.

У розвитку інтенсифікації важливо не тільки забезпечити цей процес необхідними коштами, а й раціонально їх використати. Йдеться насамперед про дотримання синхронного співвідношення техніко-технологічних засобів при комплектуванні матеріально-ресурсної бази. Особливого значення тут набувають вимоги щодо пропорційного набору силових машин і робочих

машин та знарядь [6, с. 44]. Набір технологічних сільськогосподарських машин і знарядь повинен забезпечувати при формуванні робочих агрегатів найбільш повне завантаження виробничих потужностей силових машин. Так, набір тракторних плугів, культиваторів, сівалок повинен бути таким, щоб при агрегуванні з силовими машинами забезпечував повне або майже повне використання виробничих потужностей останніх. До того ж, системне оновлення матеріально-ресурсної бази, заміна технічних ресурсів повинні здійснюватись новітніми марками сучасних машин і знарядь.

Висновки. Інтенсифікація є одним із найбільш важливих й ефективних засобів сталого розвитку сільського господарства, збільшення обсягів виробництва продукції в аграрній сфері. Її здійснення в сучасних умовах господарювання ґрунтується на всебічній модернізації сільського господарства, впровадженні інновацій та соціальній відповідальності за досягнуті результати, особливо характер ресурсокористування та відтворення ресурсів. Тому принципи подальшого розвитку інтенсифікації аграрного виробництва мають бути спрямовані на комплексне вирішення техніко-технологічного переозброєння сільськогосподарських підприємств із врахуванням економічного, соціального та природоохоронного чинників. При оптимальному поєднанні економічного, соціального та екологічних ефектів процес інтенсифікації буде спроможний забезпечити високий рівень ресурсощадності та енергозбереження, конкурентоспроможності й зростання обсягів аграрного виробництва.

Список використаних джерел:

1. Білик Ю.Д. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва в Україні на інноваційній основі / Ю.Д. Білик // Основні напрямки високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – С. 361-369.
2. Вітков М.С. Сутність і фактори інтенсифікації аграрного виробництва / М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2011. – №1. – С.53-57.
3. В'юн В.Г. Специфіка впровадження інновацій в сучасному аграрному виробництві / В. Г. В'юн // Основні напрямки високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К. : ІАЕ УААН, – 2002. – С. 410-416.
4. Грицаєнко Г.І. Соціально-економічна сутність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва / Г.І. Грицаєнко, Т.М. Романюк // Економіка АПК. –2006. –№4. – С. 131-134.
5. Дацій О.І. Розвиток інновацій у птахівництві / О.І. Дацій, О.О. Кузнецов // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 89-93.
6. Дергач І.В. Інтенсифікація та інтенсивність розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні / І.В.Дергач // Економіка АПК. –2007. – №3. – С.43-45.
7. Тналіч О.В. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва / О.В. Тналіч // АГРОСВІТ. – 2007. – №23. – С.8-12.
8. Стельмашук А. М. Комплексна інтенсифікація АПК на інноваційній основі / А. М. Стельмашук // Основні напрямки високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С. 463-469.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л. О.